

Literatur. — IRODALOM. — Litterature.

Dr. Sőregi János: *A méhkas alakú föld-bevált üregek problémája.*

A Déri múzeum régészeti osztályának ismeretterjesztő közleményei 3. füzetében jelent meg ez a hét fejezetre osztott 51 lap terjedelmű dolgozat, amely arra az eredményre jut, hogy a szerző által feltárt üregek agyagbányák, amelyekből az edénygyártáshoz és építkezéshez szükséges nyersanyagot termelték ki.

Tisztáznunk kell, hogy fenti megállapítását csak az általa feltárt tocóparti telepre tartja-e érvényesnek, vagy az összes korok hasonló alakú üregeire is?

Elméletét a tocóparti telep ásatásánál tett megfigyeléseire alapítja ugyan, de annak igazolására sok külföldi és hazai őskori telepfeltárásból származó adatot is felhasznál. A Wosinszky által feltárt lengyeli neolithikus telep lakógödreiről is bizonyítja, hogy nem voltak lakógödrök. Úgy látszik tehát, hogy elméletét valamennyi korra vonatkozóan tartja.

Fejtegetésének eredményét a debreceni tocóparti lelőhelyre, a telep speciális jellegzetessége miatt elfogadhatónak tartjuk, de valamennyi méhkasalakú gödröt az alább elmondandók alapján, nem tudjuk azonos rendeltetésűnek tekinteni.

A dolgozat első két fejezete nem hoz fel meggyőző bizonyítékokat a lengyeli gödrök lakás volta ellen. Igaz, hogy e lakásokat a lakások méreteiről helytelen fogalmat nyújtó módon is ábrázolták. Az azonban

nem valószínű, hogy az általa is említett kiváló régészeknek egész sora csupán a szóbanforgó helytelen ábrázolás alapján alkotott volna magának képet a lengyeli neolithikus telep méhkasformájú lakásairól (9. l.). A helyes méreteket Wosinsky munkája¹ közli. E méretek nem zárják ki a gödrök lakás voltát. Az átlagosan 3 m átmérő esetében 5–6 m²-nyi terület állott az ősemlék rendelkezésére, amely terület, ha szabadabb mozgást nem is engedett meg, elegendő volt arra, hogy az időjárás viszontagságai ellen védelmet nyújtson.

Ismerteti a régebbi tocóparti leletek statisztikáját (11–19. l.), majd az általa végzett ásatás eredményeit (19–28. l.). E két fejezetben felsorolt anyag a telep korát teljes pontossággal meghatározza. A kerámiában fellelhető La-Tène hatásokat is számba véve, a telep virágkorát, a római császárkor idejére teszi.

Az ősi fazekastelepek c. fejezet első bekezdésében olvassuk: „... hogy mind a történelem előtti, mind a történelmi időkben, sőt napjainkban is voltak és vannak kizárólagosan agyagipart űző kivitelre dolgozó fazekas telepek” (29. l.). Ez az állítás, ha a történelmi korokra többé-kevésbé helytálló is, az őskorra nem igazolható.

A rendelkezésre álló irodalomból megállapítható, hogy az eddig feltárt neolithikus telepen ilyen jelenséget senki nem ész-

¹ Tolnavármegye az őskortól a honfoglalásig. Budapest, 1896. I. rész. 36. l.

lert. A rézkori fazekasság kérdésével foglalkozó Hillebrand Jenő dr. szerint² sem arról van szó, hogy kivitelre dolgozó fazekas telepek lettek volna, hanem arról, hogy telepről-telepre járó fazekas mesteremberek voltak, akik a helyszínen talált agyagból készítették e korszaknak tipikusan jellemző edényeit.

Sőregi tíz pontban összefoglalja azokat a megfigyeléseket, amelyek az agyagbánya elméletet igazolják (52—55. l.).

Az első pont szerint a méhkasformájú gödrök más talajban, mint agyagban nem fordulnak elő s mindig a humusz alatt és sohasem a humuszban szélesednek ki (53. l.).

A tocóparti telepe¹ egykorú Hódmezővásárhely-Kopáncs-Zsoldostanyai lelőhelyen olyan gödrök voltak, amelyeket Tisza III.-hoz tartozó szemétgödörbe mélyesztettek.³ Igaz, hogy ezek a gödrök nem mind méhkasformájúak, de amint később látni fogjuk, határozottan kimutatható, hogy nem minden agyagkitermelő gödör ilyen formájú. Mivel az aligha tételezhető fel, hogy agyagedény készítés ezen a telepen nem volt, legalább is a durvább keramikus anyagot helyben készítették, azt kell mondanunk, hogy ezeket a gödröket nem az agyaggyártás céljából ásták, de szemétgödörnek sem, mert azokból néhány cserépdarabon kívül egyéb nem igen került elő. Kellett tehát egyéb rendeltetésüknek is lenni, amellet, hogy a hasonló alakú agyagkitermelő gödröket is nyugodtan feltételezhetjük. Annál is inkább tehetjük ezt, mert magán a tocóparti telepen is volt olyan gödör, amely nem volt, méhkasformájú (48—49. l.). Igaz ez nem nyúlt le a sárgaföldik,

de ez nem azt jelenti, hogy az egész telepen ilyen alakú, a sárgaföldig le nyúló gödör nem volt. A szerző is csupán részletfeltárásból származó adatok alapján nyilatkozik.

Második bizonyítéka az, hogy a kitermelt agyagnak az üreg nyílása körül semmi nyoma (53. l.). Ez egészen természetes. Mert bármilyen célból ásták is a gödröket, a gödröt ásó nem halmozta össze a kihányt földet az ástott gödör peremén. Ez egyrészt munkáját nehezítette, másrészt veszélyes is lehetett volna. Feltöltésre, tapasztásra, vagy akár edénykészítésre is felhasználhatta ezt a földet.

A harmadik bizonyíték szerint a méhkaszerű gödrök az agyagipar fellendülésével jelennek meg a mesolithikum campignyi emeletében s attól kezdve az agyagművészség fellendülésével nő, illetve fogy a számuk (53. l.).

A mesolithikumot illetően hazai analog leletre nem hivatkozhatunk. Az egyetlen hitelesen feltárt avastetői protocampignyi kőtermelő gödrök a kérdéssel nem hozhatók kapcsolatba.⁴ Nem említ a szerző külföldi mesolithikus emlékeket sem.

Tompa Ferenc dr. munkájának⁵ beosztását szem előtt tartva a neolithikum bükki periodusaiból hitelesen feltárt lelőhelyek hiányában méhkasformájú üregekről sem beszélhetünk. A bükki korszakot követő Tisza I—III. periodusból sem igen.

A Tisza II.-be sorozható lengyeli telep méhkasalakú lakásairól már volt szó.

A hódmezővásárhelyi határban Banner János dr. tárt fel egy a Tisza I.-hez tartozó telepet.⁶ Az itt felbontott nagyszámú

² Hillebrand Jenő: A pusztastvánházi korarézkori temető. *Archaeologia Hungarica* IV. 34—35. l.

³ Párducz Mihály: A nagy magyar Alföld római kori leletei. *Dolgozatok*, VII. 1931. 92—93. l.

⁴ Hillebrand Jenő: Über ein Atelier des „Proto-Campignien“ auf dem Avasberg in Miskolc (Ungarn). *Eiszeit und Urgeschichte* V. B. 53—59. S.

⁵ Tompa Ferenc dr.: Die Bandkeramik in Ungarn. *Archaeologia Hungarica* V—VI.

⁶ Banner János dr.: A kökénydombi neolithikus telep. *Dolgozatok* 1930. 49—106. l.

gödör a szóbanforgó kérdés megvitatásához több nevezetes adattal járult.

Az ásatásról megjelent publikáció 38 különböző alakú és mélységű gödörrel szól. A gödrök alakjukat véve figyelembe három csoportba oszthatók. Vannak lefelé szűkülő gödrök,⁷ van szabálytalan négyszögformájú;⁸ a gödrök többsége gömbölyű aljú, többé-kevésbé lefelé szűkülő.⁹ A gödrök átmetszete kör, ellipszis és szabálytalan forma. Tehát e Tisza I.-hez tartozó telepen egyetlen méhkasformájú gödör sincs. Pedig nagyon valószínű, hogy a telep lakosai maguk készítvén edényeiket ugyancsak ők termelték ki a szükséges anyagot is az említett gödrök egy részéből. A feltárt kunyhók alatt is mindenütt vastag sárgaföld réteg volt, amely azonban mindég határozottan hordott föld volt. Nézzük hány gödör felelhetett meg ily rendeltetésnek.

Négy csupán a fekete földbe mélyedt,¹⁰ belőlük tehát nem termelhettek agyagot. Tíz gödör minden valószínűség szerint csapda,¹¹ ugyancsak tíz gödörnek bizonytalan a rendeltetése s a fennmaradó tizennégyből nyervehették az agyagot, mert ezek lenyúltak a sárgaföldbe.¹²

A fenti megfigyelésekből következik, hogy nem minden agyaggödör méhkasformájú, amint, hogy ezt Sőregi dr. sem állítja. De állítja azt, hogy a méhkasforma talán babonás szokásokkal van egybekötve (53—54. l.); erről itt tehát nem lehet szó.

Mint már említettük, a méhkasformájú gödrök száma Sőregi szerint az agyagművesség fellendülésével, illetve hanyatlásával ingadozik. Ezek szerint a Tisza I. periódusban, amelynek díszes kivitelű és minden valószínűség szerint helyben készült keramikusi

anyaga az agyagművességnek meglehetősen magas fokát mutatja, találkozunk kelen a méhkasformájú üregekkel. Ehelyett azt látjuk, hogy a szerző szerint problematikus rendeltetésű lengyeli gödrökön kívül egyéb analog leletről nem tudunk. Ez csak azt bizonyítja, hogy az agyaggödör elmélet nem általánosítható és érvényét a neolitikumra kétségbe is kell vonnunk.

Ezt az állítást támogatják az ugyan csak Banner János dr. által feltárt Tisza III.-hoz tartozó telepek. (Hódmezővásárhely-Kopáncs határrész). Valamennyi Tisza III.-hoz tartozó eddig feltárt telepen 30—40 m-ig is elnyúló szemétgödrök húzódnak. Ezeknél a szemét legtöbbször a kibányászott agyag helyére került. Szabályos méretű kisebb gödrök ebből a kultúrából ezideig nem ismeretesek. A kopáncsi Kovács-tanyában a hosszan elnyúló neolitikus gödrök mellett, egy bronzkori cserepekét tartalmazó, szabályos, méhkas alakú is volt.

A tocóparti méhkasalakú gödröknek tökéletes analógiái az őszentiváni bronzkori telepről ismeretesek.¹³ Ezen a helyen említésük már csak azért sem mellőzhető, mert előfordulási körülményeik feltűnően egyeznek a debreceni-tocóparti gödörkével. Nevezetesen itt is a felszín alatt jókora mélységekben (130—175 cm-ig) tűntek elő a gödrök felső nyílásának körvonalai. Az öker kitöltő anyagok is nagyjából egyeznek (csontok és cserepek). A megfigyelt 13 gödör közül 7-nek volt méhkasformája, háromnak a fala függélyes, a többiét nem lehetett határozottan megállapítani.

Az első megfigyelés, melyre itt határozottan fel kell hívunk a figyelmet az, hogy több esetben a gödrök egymásba voltak szakasztatva.¹⁴ Ez egyrészt az időrendi egymás-

⁷ Mint 6. 54. l.

⁸ Mint 6. 71. l.

⁹ Mint 6. 54—71. l.

¹⁰ Mint 6. 54., 58., 69—70. l.

¹¹ Mint 6. 62—63. l.

¹² Mint 6. 56., 64., 64—65., 65., 70., 71. l.

¹³ Banner János dr.: Az őszentiváni bronzkori telep és temető. Dolgozatok, 1929. 52—78. l.

¹⁴ Mint 13. 75. l. Fig. 21. kép.

után mellett bizonyít, de másrészt azt is tanúsítja, hogy e gödröket nem agyaggyerés végett ásták, hanem más célból. A későbbben ástott gödröknek abból a részéből, amely a régi fölé esett nem nyerhettek agyagot, miért ásták ki tehát e gödörreszeket?

Sőregi elméletét bizonyító ötödik érv az, hogy az üreg belsejében kopásnak, horzsolásnak, amely embereknek állandó bennlakását árulná el, semmi nyoma (53. l.). Ő maga említi, hogy a gödröket elsődleges rendeltetésük betöltése után főként szemétgödöröknek használták (52. l.). Ez esetben az esetleg mutakozó kopást, horzsolást a gödörbe dobált hulladék is rongálhatta, de ettől eltekintve ily nyomokat éghajlati hatások (eső, fagy) is tönkretelhettek. De ez semmit se bizonyít, mert még ha agyagbányák lettek volna, akkor is meg kellene látszani a ki-bejárásnak, mert nehezen képzelhető el, hogy az egyszerre különben sem sok anyagot igénylő mesterséghez, egyszerre az egész bánya anyagát kiásták volna.

A bizonyítás hatodik pontja szerint a kérdéses alakú gödrökben tűznek, tüzelésnek sem égés, sem korom révén semmi nyoma. Ez az állítás sem általános érvényű, mert egyrészt volt méhkasformájú gödrökben tűzhely pl. az őszentiváni telep tizedik putrijában,¹⁵ de másrészt ugyanígy ezen a telepen a gödrökből is kerültek elő olyan edény töredékek, amelyekből rekonstruálni lehetett a bronzkori zsarátnoktartót.¹⁶ Ez, méreteit figyelembe véve egy-egy putri melegítését célszerűen végezhetette.

Olvassuk továbbá a tanulmányban, hogy a hamu, pernye, fal tapaszrög szeméttel került az üregekbe (53. l.). Azonban ahol a tűzhely jelenléte megállapítható (mint pl. az őszentiváni 10. gödörnél) ott az említett égési termékek jelenléte nem feltűnő.

¹⁵ Banner János dr.: A görög pyraunos eredete. Dolgozatok, 1929. 40. l.

¹⁶ Mint 15. 40–42. l.

Ami a faltapasztöredékeket illeti, a szerzőnek az esetek túlnyomó számában igaza van. De hogy vannak kivételek, azt az őszentiváni hatodik putri mutatja, ahol a gödör fala erősen égett.¹⁷ Igaz itt nem faltapasztöredékekről van szó, de a kiégett fal putri lakás, vagy verem volta mellett bizonyít. A kiégett fal azonban azt bizonyítja, hogy ha nem is tapasztással, de valamilyen módon gondoskodtak a fal ellenállóbbá tételéről. Őszentivánon tapasztással ellátott falu gödör is került kibontásra.

Ami az agyagbánya elméletét bizonyító 8. pontot illeti, hogy t. i. a felsőnyílású üregben az égő tűznek huzatja nincs (53. l.) igaz, de erre nagy szükség nem is volt. A pyraunos-ok szerkezete ezt a kérdést kielégítően meg tudta oldani.¹⁸ De ennek elmentmond sok primitív nép élete is.

A 9. pont szerint a ki nem égett földalatti gödör csak gumók stb. raktára lehetett (53. l.). Az őszentiváni putrik (amelyek pedig minden valószínűség szerint lakások) közül csupán egy volt kiégetve, a többi nem. S még is semmi sem utal arra, hogy a többi gödör rendeltetése más lett volna, mint a szóbanforgó 6. putrié.

E gödrök, illetve putrik lakás volta mellett bizonyít még az is, hogy az őszentiváni telepen felszínen épített kunyhó, vagy más formájú lakásnak semmi nyoma sincs.

Az elmondottakból következik, hogy az őszentiváni s esetleg lengyeli telepek gödrein kívül, amelyeket földalatti lakásoknak tartunk, a feltárt és ismert gödrök nem tekinthetők egységes rendeltetésűeknek. Egy-egy telepen különböző célból készültek, amint azt már láttuk. Lehetett közöttük olyan is, amely kizárólag az agyagkitermelést szolgálta, de nem szükségképp méhkaszerű formában, legalább is az említett neolith és bronzkorokban.

¹⁷ Mint 13. 72. l.

¹⁸ Mint 15. 35. l.

A bronzkorral be is fejeződik azon hitelesen feltárt lelőhelyek sora, amelyek ebben a kérdésben számba jöhetnek. A Hallstatt és La-Tène korokból a hazai területen inkább sírleleteket ismerünk.

A tocóparti telep keramikusan anyaga kései La-Tène formákat is tüntet föl (52. l.). Ugyanez volt az eset a Posta Béla által ismertett hatvan-boldogi telepen.¹⁹ Posta itt edényégető kemencéket talált, de nem beszél méhkasszerű üregekről. Hasonló szerkezetű kemencéket lelt Implom József Gyulán.²⁰ Itt a további feltárás hiánya miatt nem tudjuk, hogy az agyagkitermelés mi módon történt. Érdekes lenne tudni, hogy Zoltai Lajos dr. kézíratos jelentése (15. jegyzet) milyen kemencékről szól?

Az eddig feltárt tocópartival egykorú, vagy legalább is egy korszakba tartozó telepek szegényes berendezése nem jogosít fel bennünket arra, hogy az erre a korszakra annyira jellemző finom kivitelű, nagy tömegű és legtöbbször kékes-szürke színű keramikusan anyagot e telepekről származtassuk. Itt talán azt az egészen durva iszapolású és rossz égetésű edényeket gyárthatták, amelyek meglehetősen számban kerülnek elő a jelzett korú telepekről.

Fel kell tételeznünk, hogy az Alföld területén kizárólag erre a foglalkozási ágra berendezkedett telep több is volt, amelyek az egész Alföld szükségletét ki tudták elégíteni. Ilyen telepnek látszik a tocóparti Sőregi szerint is, ilyen lehetett a hatvan-boldogi, talán ilyen a gyulai is. Velük egybevethető az Aradtól nyugatra fekvő csálai erdei telep is.²¹

Sajnos, a tocópartit kivéve, az említett

¹⁹ Posta Béla: A Hatvan-Boldogi ásatások A. É. 1895. 1—26. l.

²⁰ Implom József szíves levélbeli közlése.

²¹ Dömötör László: Római korbeli edények a pécskai nagy-sáncban. A. É. 1901. 334—335. l.

telepek egyikéről sem tudjuk, hogy az agyagkitermelés mi módon történt. Egyedül a hatvan-boldogi telepről tudjuk, hogy itt méhkasalakú üregek nem voltak. De nem szól ilyenről Dömötör László sem.

Az elmondottak alapján Sőregi dr. elmélete legfeljebb a debrecen-tocóparti telepre fogadható el, de semmiesetre sem a neolithikumra és a bronzkorra. Sőt elméletének érvényessége a tocóparti telepekkel egykorú és hasonló jellegű telepekre sem vehető tökéletesen bebizonyítottak.

Dr. Párducz Mihály.

H. Schroller: *Die Stein und Kupferzeit Siebenbürgens*. Berlin, 1933. Verlag von Walter de Gruyter et Co.

A *Vorgeschichtliche Forschungen* 8. füzeteként látott napvilágot ez a 79 oldalú, 55 táblával kiállított, érdemes munka, amely Teutsch Gyulának, az erdélyi praehistorikusok nestorának van ajánlva.

Az eddigi irodalomban is találkozunk ugyan összefoglalásokkal, amelyek azonban vagy nem egész Erdély területét ölelik fel, (mint Herepei és Roska munkái) vagy a maguk megjelenése idején sem állották ki a tudományos kritikát (mint Tocilescu és Demsusianu egyébként nagyterjedelmű művei), de ez az első, új szempontok szerint megírt összefoglaló munka, amely Erdély neolithikumával és rézkorával foglalkozik.

Schroller felhasználta mindazokat a részleteredményeket, amelyek közel hatvan év sohasem lankadó munkájának gyümölcsei. Ebből a munkából az erdélyi magyarság és szárszág egyaránt kivette a részét, amiről mindenki meggyőződhetik, ha nemcsak a könyv szövegét, de a sokszázra menő jegyzetet is átböngészi.

Hogy ez a könyv előbb nem jelenhetett meg, azt egészen természetesnek tartjuk. Erdély neolithikumáról összefoglaló képet adni mindaddig nem lehetett, ameddig a környező területek képe tisztán nem állott